

'Parentificatie' - wat doen we ermee?

Hieronder de tekst van mijn bijdrage aan de studiedag *Omgaan met kinderen in de ouderrol* op 8 oktober j.l. te Eindhoven - iets ingekort en aangescherpt, en voorzien van voetnoten en literatuurlijst.

Al jaren komen dezelfde vraagtekens bij me op wanneer een problematische opvoedsituatie wordt benoemd als 'parentificatie, maar het kwam er niet van om die vragen uit te werken. Ik was dus dankbaar voor de uitnodiging om vandaag juist over dit onderwerp te spreken. Al lezende en denkende en schrijvende groeide echter het aantal vragen en kwam ik uit bij de wens om de term 'parentificatie' in het vergeetboek te stoppen - samen met andere, gelukkig vergeten termen zoals 'de ijskastmoeder'¹ en 'het psychosomatische gezin'².

Ik ding niet af op aandacht voor overbelaste en overvraagde kinderen, maar stel voor de term 'parentificatie' daarbij achterwege te laten vanwege de associaties die hij oproept. Zonder dat woord is het makkelijker werken met die kinderen èn met hun ouders.

U weet waar ik heen wil en nodig u uit om stap voor stap met mij mee te denken.

Stap 1 - Terug naar de bron: een dik boek van 36 jaar geleden

'Omgaan met kinderen in de ouderrol' - het onderwerp van vandaag - verwijst onmiddellijk naar de term 'parentificatie', die weer verwijst naar de Hongaars-Amerikaanse psychiater en familietherapeut Ivan Boszormenyi-Nagy. Toen het oer-boek van de contextuele therapie: *'Invisible Loyalties'*, van 'Nagy' zelf en Geraldine Spark, in 1973 uitkwam, beschreef ik het als volgt³: 'Het geeft een visie op relaties en gezinsproblematiek die indringender is dan het communicatie-uitgangspunt (van Virginia Satir) of het denken in machtstermen (van Jay Haley)'. Inderdaad heeft Nagy indringender nagedacht over gezin en familie dan enige andere therapeut.

Maar dit boek van 35 jaar geleden - wie heeft het van kافت tot kافت gelezen?⁴ Ik niet. Die 400 compacte pagina's zijn zware kost. Voor deze voordracht heb ik Hoofdstuk 6: 'Parentification' - 16 pagina's - herlezen, en ook het artikel dat de psychiater Evert de Ruiter en ik in 1970 publiceerden: 'Parentificatie: wie voedt wie op?' Daarin staat als omschrijving: 'dat een of twee ouders en een of meer kinderen zagezegd hun plaats niet weten'. Verder staat er eigenlijk niet zo veel in dat stuk, mede doordat het verscheen vóór *Invisible Loyalties*.

Ik kende Nagy echter al: in 1967 gaf hij de allereerste cursus in Nederland - een hele maand - over de gloednieuwe methode 'gezinsbehandeling', en mijn allereerste gezinsgesprekken werden 'live' door hem gesuperviseerd. Toen al viel het woord 'parentificatie' - naast termen als 'undifferentiated ego mass' (voor het gezin) en 'double bind' (voor lichaamstaal en verbale boodschappen die elkaar tegenspreken). Kennelijk sloeg de term parentificatie aan. Anders hadden De Ruiter en ik dat artikel niet geschreven. Maar hoe is het dit concept sindsdien ver-

¹ Een verwijzing naar de term 'ijskastmoeder' van de Amerikaanse kinderpsychiater Leo Kanner - die het syndroom 'infantiel autisme' in 1943 beschreef. De term bleef nog jarenlang hangen, en ook de suggestie dat oudergedrag debet is aan het syndroom. Zie ook het recent verschenen boek 'Ijskastmoeder' van Janneke van Bockel, moeder van een kind met het Aspergersyndroom.

² Een verwijzing naar Minuchin, S. & L. Baker (1978). *Psychosomatic families: anorexia in context*. Cambridge MA: Harvard University Press,

³ In een korte recensie voor PRISMA Lectorinformatie, jaargang 74, nr. 204.

⁴ Desgevraagd werd in de zaal één hand omhooggestoken.

gaan? Toen sloot het aan bij psychoanalytische noties en die van de gehechtheidstheorie over de gevolgen van een slechte jeugd voor later functioneren, speciaal als ouder. Hoe bekend is het nu, hoe verstaat men het nu, en wat *doet* men ermee?

Een bekend en tegelijk onbekend concept

In Engelse en Nederlandse woordenboeken van de psychologie en de psychoanalyse kan ik 'parentificatie' niet vinden.

In het *Handboek Gezintherapie* uit de jaren tachtig werd er geregeld naar verwezen; het nieuwe *Handboek Stysteemtherapie* uit 2008 behandelt wél het denken van Nagy, maar niet de term 'parentificatie'. Ook Alfred Lange, die in latere drukken van zijn dikke *Gedragsverandering in Gezinnen* aandacht besteedt aan Nagy, noemt 'parentificatie' niet.

In de rode bundel *Leren over leven in loyaliteit* (1998) onder redactie van Michielsen, Van Mulligen en Hermkens - 25 jaar na *Invisible loyalties* - wordt echter weer indringend nagedacht en krijgt 'parentificatie' een eigen hoofdstuk. De auteurs daarvan (Van Mierlo, Michielsen, De Buysser & Rooijackers Seegers) onderscheiden erkende en niet-erkende parentificatie, actieve en passieve. Zij verbinden 'parentificatie' met ontwikkelingspsychologische theorieën en met psychische mechanismen zoals introjectie en projectieve identificatie. Het was hoog tijd dat dit gebeurde, maar het concept wordt er niet eenvoudiger op!

En dan zijn er Hargrave & Pfitzer (2005) met hun vernieuwende visie op Nagy. Zij gaan juist niet dieper op 'parentificatie' in, maar omschrijven het kort en krachtig als 'wanneer van het kind wordt verwacht te geven wat het eigenlijk zou moeten krijgen' (90).

Behalve in het boek van Michielsen e.a. en bij Hargrave en Pfitzer dus betrekkelijk weinig aandacht voor een term die intussen wel door zeer velen wordt gebezigd.

En wat *verstaan* die zeer velen eronder? Ziet men 'parentificatie' als iets wat zich voordoet 1) *in bijna alle menselijke relaties*, of 2) *vooral tussen ouders en kinderen*? En 3) *hoort goed gedoseerde parentificatie bij opvoeden*, of: is het 4) *altijd schadelijk voor het kind*?⁵

Wat verstond Ivan Boszormenyi-Nagy zelf onder 'parentificatie'?

De oorspronkelijke tekst van Nagy geeft geen uitsluitsel.

Het hoofdstuk uit 1973 opent het met een vermanend woord: parentificeren is niet per se problematisch. Het is een belangrijk aspect van bijna alle menselijke relaties, want het vormt de 'regressieve kern' van bijna elke verbintenis - óók evenwichtige verbintenissen. Altijd is er namelijk de fantasie dat de ander een beetje voor papa of mama speelt voor jou - maar dan een *betere* dan die van vroeger⁶. De 'regressieve kern' van bijna alle menselijke relaties is dan ook gebaseerd op de ervaringen die we - als baby al - opdoen in contact met anderen, en natuurlijk vooral met onze ouders⁷. Kinderen werken hun basisomgangsvormen ook uit in allerlei spelletjes - bijvoorbeeld 'papa en mama spelen'

Anders gezegd: elk mens vergaart gaandeweg een set relationele richtlijnen. Ze zijn 'evidence based', zou je kunnen zeggen, en natuurlijk val je erop terug. Daar zijn ze voor! Bij elke ontmoeting met anderen worden ze al dan niet bewust gebruikt.

Groot worden door 'parentificatie'

⁵ Bij een opiniepeiling-via-handopsteken in de zaal gingen de meeste stemmen naar 2) en 3).

⁶ Het woord 'regressie' suggereert terugval naar infantiel gedrag. Nagy bedoelt dat niet. De meeste huwelijken, schrijft hij (151) zijn een soort contract-voor-het-leven voor tegelijk een 'volwassen' partnerschap, en die gewone fantasieën over een partner die fijn voor jou zorgt.

⁷ In de hechtingstheorie gebruikt men de term 'intern werkmodel'; psychoanalytici verwijzen ernaar wanneer zij spreken over 'overdracht'.

Ouders oefenen hun relationele richtlijnen ook uit met de kinderen - en bepaald niet alleen in spelletjes, aldus Nagy, want kinderen *moeten* worden 'geparentificeerd': om ze voor te bereiden op 'verantwoordelijke rollen' in de toekomst: variërend van op je zusje passen tot en met de rol van 'gevende ouder'. En inderdaad oefenen kinderen 'lief zijn', 'helpen' en 'troosten' met hun ouders en met hun kleine broertje. Ze spelen met overgave vaders en moeders met andere kinderen ('ik was de moeder en jij was het kind'), en nemen daarbij zowel zorgende en beschermende taken op zich, als corrigerende en bestraffende. Het hoort er allemaal bij. En zo - al geparentificeerd wordend en al parentificerend - groeien kinderen groot en ontwikkelen ze relationeel gereedschap voor later.

Problemen door 'parentificatie'

Nagy wijdt echter beduidend méér tekst aan schadelijke vormen van parentificatie, en aan het slot van dit hoofdstuk adviseert hij dringend om bij elke individuele pathologie bedacht te zijn op tekenen van parentificatie. Hij ziet namelijk een direct, oorzakelijk verband tussen velerlei pathologie bij kinderen en parentificatie. De pathologie ontstaat wanneer de ouder-kindrelatie wordt gedomineerd door verouderde richtlijnen voor moeilijke situaties in de jeugd van de ouder. Ze 'werkten' toen misschien; nu niet meer; maar de ouder heeft nog geen nieuwe, aangepaste richtlijnen tot zijn of haar beschikking. Het effect is dat: '... lang-opgekropt, onafgewerkt oud zeer wordt losgelaten op een ander - om alsnog terug te slaan' (152).

Het grootste deel van het hoofdstuk gaat dus over de wortels van oude, onvervulde behoeftes van ouders, hoe die op kinderen worden 'losgelaten' - en over de graagte waarmee kinderen zich ook dit soort 'parentificatie' laten welgevalen: om 'groot' te zijn.

En behalve een ouder-kindfenomeen, is 'parentificatie' een gezinsfenomeen, schrijft Nagy. Niet ouders, maar 'het systeem' als geheel bepaalt wie wanneer door wie welke taak krijgt toebedeeld. Denk daarbij aan vredeftichter, zondebok en zwart schaap, het zogenaamd perfecte kind, de bliksemafleider enzovoort: allemaal om ouders te gerieven en/of de rust in het gezin te bewaren.

Zo verder redenerend, verklaart Nagy pathologische beelden als delinquentie, schizofrenie en zelfverminking uit 'niet te veranderen, noodlottige, onbewuste toewijding aan een ouder' (163). En met de zin: 'Verborgen parentificatie is inherent aan vele vormen van individuele pathologie' (165), zet hij *individuele* pathologie zelfs tussen aanhalingstekens: het *lijkt* pathologie van een individu, maar *is* het niet. Het is 'parentificatie', oftewel een relationeel fenomeen. Voorbeelden daarvan zijn: het kind, dat zogenaamd achter is in zijn ontwikkeling en ouders verleidt tot parentificatie zodat dat het langer 'in hun bezit' blijft (165); het kind met onaangepast gedrag, zoals bedplassen, dat ouders beschermt tegen hun relatieproblemen doordat het hun aandacht daarvan afleidt; en een delinquente jongere, met bijbehorend ingrijpen van de politie, komt tegemoet aan de behoefte van ouders aan het soort gezag dat zij zelf als kind hebben gemist (166).

Een term met veel betekenissen

'Parentificatie' is bij Nagy een veel-betekenende term: hij gaat over gewoon opvoeden, tot en met ongeveer alle opvoedproblemen en kinder-, jeugd- en gezinspathologie. Hij verklaart 'verwaarloosde kinderen', delinquentie en psychose, en zowel voorlijk gedrag van het kind dat 'de ouderrol vervult', als infantiel gedrag van een kind dat klein blijft. Oók hoe allerlei probleemgedrag van kinderen tegemoetkomt aan een onbewuste behoefte van ouders die is terug te voeren tot hun jeugd - en hoe de ontwikkeling van de kinderen en hun latere ouderschap erdoor worden beïnvloed, en vervolgens dus weer hun kinderen. Kindprobleem en ouderprobleem, verleden en toekomst, komen samen in wat Nagy 'parentificatie' doopte.

Hij was Freudiaans opgeleid - laten we dat niet vergeten - en werkte in een psychiatrische kliniek als een van de allereerste met de gezinnen van ernstig gestoorde jongeren. De aanname dat de psychose van de jongere te maken had met thuis, met het gezin, was toen schokkend-nieuw. Maar de volgende stap: om dat idee door te trekken naar de jeugd van de ouders, lag voor hem voor de hand - al was het maar om ouders te ontschuldigen.

Over alternatieve betekenissen van oudergedrag en kindgedrag

Zo ontstond het veelom-vattende en veel-betekenende begrip 'parentificatie' - maar heel alle-daagse aspecten van de opvoedwerkelijkheid, en enkele minder voor de hand liggende relaties tussen riskante omstandigheden en probleemgedrag bij jeugdigen - die dekt het begrip 'parentificatie' niet.

Zo bepaalt het temperament van een kind sterk hoe het reageert op welk gedrag van ouders ook, en ook hoe ouders reageren op dat kind. En het effect van ouderlijk gedrag op een kind, vooral van niet-positief gedrag, blijkt weer sterk te worden bepaald door de mate waarin ouders steun ervaren van hun netwerk en uit de gemeenschap. Sterker: een follow-up studie tot hun 40e van een grote groep kinderen die onder riskante omstandigheden opgroeiden (Werner & Smith, 2001)⁸ vond dat minstens één persoon in de omgeving (buurt, school of familie) die zich committeert aan een kind evenzeer van belang is voor het goed opgroeien van een kind als de kwaliteit van de ouderlijke zorg.

Maar laten we vooral het al dan niet 'makkelijke' temperament van het kind niet over het hoofd zien, en dit punt illustreer ik met de drie dochters van een moeder met een psychiatrische stoornis, en met een verhaal dat vrienden vertelden over hun zoontje. Beide voorbeelden wekken associaties met 'parentificatie', maar ik denk dat daar geen sprake van was. Het eerste voorbeeld gaat eveneens over het cruciale belang van respect, belangstelling en hulp voor ouders vanuit de gemeenschap en vanuit hun directe omgeving.

De aard van het beestje - 1

Een moeder vraagt hulp voor de jongste van haar drie dochters: 'Ze luistert niet'. Moeder heeft geen partner en nauwelijks familie; de meisjes zijn 13, 10 en 8 jaar oud. In het spreek-uurgesprek met alleen moeder vallen me 'vreemde dingen' op in haar denken.

In een gezinsgesprek maak ik kennis met drie aantrekkelijke meisjes - behalve dat de jongste te dik is. Ze zijn vriendelijk, maar terughoudend in het gesprek. Het wordt duidelijk dat moeder haar situatie niet aankan. De oudste dochter regelt zo ongeveer het huishouden; de jongste is lastig en tegelijk moeders knuffeldier, en de middelste doet alsof er geen vuiltje aan de lucht is. Alle drie gaan ze naar school en doen ze het daar goed; buitenshuis en met andere kinderen zijn er geen problemen omdat letterlijk alle vrije tijd thuis wordt doorgebracht - bij moeder - op een geïsoleerd kluitje.

Ik vermoed een psychiatrische stoornis bij moeder, en bij navraag blijkt ze te lijden aan paranoïde wanen. Komt het daardoor dat ze weinig zicht lijkt te hebben op haar kinderen. Wordt haar aandacht te zeer in beslag genomen door de wanen? Moeder ziet wel dat de knuffelige jongste zich drukt zodra er thuis iets moet gebeuren, maar aan eisen stellen komt ze niet toe. In feite houdt de oudste 'de boel bij elkaar'; de middelste weet van niets (en misschien is dat geruststellend voor moeder); de jongste houdt moeder 'bij elkaar' - maar schreeuwt om leiding. Voor alle drie geldt wat Hargrave en Pfitzer zeggen: dat ze geven wat ze eigenlijk zouden moeten krijgen. - 'Parentificatie' dus?

⁸ Besproken in: Pas, A. van der (2009). 'Resilience gaat niet over rozen'; veertig jaar follow-up van kinderen die onder riskante omstandigheden opgroeien. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 12,2: 123-138.

Nee, denk ik. Moeder vraagt nu - en terecht - hulp met de jongste, maar kennelijk heeft ze jarenlang goed voor alle drie gezorgd. Anders zagen ze er niet zo goed uit. Anders waren er problemen op school. Anders zou de oudste niet zo loyaal al die taken op zich nemen, en zouden de andere twee problematischer zijn. Ze worden nu emotioneel en pedagogisch verwaarloosd, vervullen nu oudertaken boven hun macht en er moet nodig iets gebeuren - maar 'geparentificeerd'?

Moeder werd plotseling totaal in beslag genomen door de wanen en via de psychiatrisch-sociale dienst met spoed opgenomen. 'Maar mama is niet gek!' zei de middelste bezwerend toen ik de meisjes later die dag meenam om bij moeder op bezoek te gaan. 'Nee', zei ik, 'maar soms heel erg in de war. Dan kan ze niet voor jullie zorgen, en omdat het nu misschien een paar weken duurt, wil ook mama dat iemand anders zolang voor jullie zorgt'. De volgende dag gingen ze samen naar een van de toen nog bestaande, goede kinderopvanghuizen.

Elk van de kinderen reageert anders op dezelfde situatie, en niet alleen wegens verschil in leeftijd. Elk van hen heeft een ander temperament, en ook een andere, heel specifieke relatie met moeder - zoals ook elk zogenaamd 'verwaarloosd' kind anders reageert op verwaarlozing, en op een andere manier 'verwaarloosd' is. We doen deze kinderen tekort wanneer we de sterke oudste dochter, de star ontkennende middelste, en de kinderlijk-dwarse jongste over één kam scheren - 'verwaarloosd' of 'geparentificeerd' - omdat moeders gedrag bij dat label lijkt te passen.

Zijn trouwens een ouder die tekort schiet en een kind dat oudertaken op zich neemt zonder meer synoniem met 'parentificeren' of 'geparentificeerd worden'? Misschien leek het erop in dit gezin, en hulp was zeker dringend nodig, maar verduidelijkte de term 'parentificatie' iets van wat er speelde tussen moeder en kinderen?

Moeder was een KOPP-ouder: een **K**wetsbare **O**uder vanwege **P**sychiatische **P**roblemen - **K** **O** **P** **P** - die als ouder al jaren te zeer alleen stond. Naarmate zij de situatie minder aankon, deden de meisjes wat *zij* aankonden: respectievelijk haar taken overnemen, ontkennen dat er iets aan de hand was, en moeder emotioneel bijvoeden. Was dat parentificatie? In mijn ogen was het leeftijdseigen coping van kinderen. Er zat weinig anders op wegens het totale gebrek aan steun voor moeder vanuit de omgeving. Moeder hulpvraag voor de jongste was trouwens adequaat.

Het sociale isolement was wat deze situatie uit de hand deed lopen: het ontbreken van alerte reacties vanuit school, huisarts, familie en buurt. Al hield moeder hen buiten de deur. Zij hadden weet van de situatie, maar grepen niet in. Dát 'parentificeerde' de kinderen: dát maakte dat zij moesten geven wat zij hoorden te ontvangen - ook vanuit de gemeenschap - en het liet moeder in de steek.

De aard van het beestje - 2

In het tweede voorbeeld is geen sprake van isolement of psychiatrische ziekte. Het gaat over misverstanden rond loslaten en vasthouden in het hoofd van een kleine grote broer - en over het fenomeen dat kinderen soms geheel op eigen initiatief een oudertaak naar zich toe trekken.

Als moeder achtjarige Otto op zijn kop geeft omdat hij zijn jongere zusje Anna alweer betuttelt, barst hij opeens uit: 'Jullie passen veel te weinig op haar!' Moeder verbaasd. Hij weer: 'Weet je dan niet meer toen we op vakantie waren en toen Anna bijna verdronk in dat haventje!!' Moeder herinnert zich opeens hoe ze vijf jaar eerder in Frankrijk het haventje van Honfleur bewonderden. Anna stond aan de waterkant, binnen handbereik van de ouders, en opeens greep Otto haar hand en trok haar weg van de kade. Moeder weet ook nog hoe woe-

dend hij toen naar haar en haar man keek. Nu, vier jaar later, begrijpt ze dat in het hoofd van kleine Otto Anna toen beslist was verdronken als hij niet...

Ze kan hem nu uitleggen dat hij toen nog niet wist dat de ouders ook kleine Anna's nu en dan los moeten laten - anders worden ze niet goed - maar dat ze haar echt wel in de gaten hielden. Moeder merkt daarna dat Otto probeert minder bedillerig te zijn met Anna.

Er was geen sprake van parentificatie, ook niet de actieve variant, bewust noch onbewust. Maar voor een vierjarige grote broer betekent 'op Anna passen' dat je haar geen seconde loslaat. Dus was hij de enige die instond voor haar veiligheid en dat nam hij zijn ouders kwalijk.

De drie meisjes uit mijn eerste voorbeeld verleenden naar vermogen hand- en spandiensten die tot moeders takenpakket hoorden omdat het dringend nodig was. De grote broer uit het tweede voorbeeld nam ongevraagd en onnodig een kerntaak van zijn ouders over: de veiligheid van het zusje bewaken. Beide voorbeelden illustreren iets ongewoons tussen ouder en kind dat *kan leiden tot* pathologie, maar het wijst niet per se al op iets pathologisch. Toch wordt in soortgelijke situaties de term 'parentificatie' door menige hulpverlener gebezigd - met alle gevolgen van dien voor hoe ouders dan worden bejegend.

Daarmee kom ik bij mijn meest fundamentele vraagteken bij 'parentificatie' als term.

Wat doet de term 'parentificatie' met wie hem gebruikt?

Nagy waarschuwt in 1973 expliciet voor *parent blaming* (165), maar het woord 'parentificeren' nodigt daartoe uit. Het is een werkwoord - met een onderwerp en een lijdend voorwerp. Ouders zijn het onderwerp: zij parentificeren; het lijdend voorwerp is het kind: dat *wordt* geparentificeerd. Valt dus het woord 'parentificatie' bij kinderen die thuis helpen omdat het daar druk is, die oppassen omdat ouders werken, die zieke oma wassen, die geld in het laatje brengen met een krantenronde, of die hiaten in de opvoedvermogens van hun ouders aanvullen - zodra dan het woord 'parentificatie' valt, suggereert dit dat die ouders zagezegd 'de ouderrol overdragen'. Zij doen hun kind iets aan; het kind kan delinquent worden of psychotisch, en later weer kinderen parentificeren, enzovoort. De ouder-kindrelatie is *ethisch* uit balans, en dat ligt aan de ouder.

De contextueel therapeut zal opperen dat deze ouder zelf vroeger onrecht is aangedaan, en dat dit kan worden erkend en daarmee gerepareerd, en er wordt rekening gehouden met invloeden vanuit andere dimensies. Maar ook wie een ouder *ontschuldigt* legt, impliciet, blaam op het bordje van die ouder. En al spreek je het woord 'parentificatie' niet uit - daar ga ik van uit - je *denkt* over de ouder als iemand die een kind parentificeert, en je *denkt* over het kind als een slachtoffer. Het woord 'parentificatie' zelf *be-schuldigt* namelijk.

Al bedoelt u dat geenszins, het is al gebeurd: eerst in uw hoofd, dan in gespreksvoering (al bent u nog zo meerzijdig partijdig), en vervolgens in dossierverslagen, teamoverleg, advies en behandeling.

Maar dit is de 'zware' interpretatie van 'parentificatie': '*Geparentificeerd worden is altijd schadelijk voor het kind*'. Er is echter een andere uitleg die Nagy wel degelijk óók bedoelde: '*Bij kinderen grootbrengen hoort goed gedoseerde parentificatie*'. Zeg maar 'parentificatie light'.

De lichtere interpretatie van 'parentificatie' - en wat die met u doet

Nagy zelf werkte de lichtere versie niet uit - waarschijnlijk omdat hij daar niet zoveel mee te maken had. In intensieve therapieën met gezinnen van psychotische jongeren in een psychiatrische kliniek praat je niet zo vaak over 'gewoon kinderen grootbrengen'. In uw werk is 'par-

entificatie light' echter wél aan de orde. U *hoort* ermee bezig te zijn, want het meest ingewikkelde van 'gewoon kinderen grootbrengen' is nu juist het goed doseren van ... 'parentificatie light'. Wanneer laat je een kind even los bij de waterkant, en tot wanneer houd je het bij de hand? Wanneer gaat het alleen naar bed, en tot wanneer stop je het nog even onder? Tot welke leeftijd zie je toe op alcohol- en internetconsumptie? Wanneer *mogen* ze 'helpen met koken', wanneer *moeten* ze helpen, en wanneer koken *zij* eenmaal per week?

Daarover gaan al die vervelende discussies waarvoor ik de term 'ongehoorzaamheidsdialoog' gebruik. Je zou het ook de 'parentificatie-dialoog' kunnen noemen: het jarenlange, permanente gezeur en gezanik, gebakkelei en gehannes, geruzie en geraas, onderhandelen en marchanderen tussen ouder en peuter/kleuter/schoolkind/tiener/student, over alles wat moet en mag en niet mag. ALLES!

Dat zijn 3 tot 15 ouder-kindconflicten per uur in gewone gezinnen met jonge kinderen (Dix, 1991): om de 4 tot 10 minuten een opdrachtje of verbodje, en een kwart van de tijd luistert het kind *niet*. Vrij vaak leggen ouders zich daar bij neer, heel zelden gebruiken ze regelrechte dwang - want dat verpest de sfeer en vreet energie; de meeste tijd gaan ouder en kind 'in dialoog'. En moeders kunnen je vertellen dat ze vaak erg kwaad worden, bang zijn het kind iets aan te doen en bewust hun woede onder controle moeten houden. Onvermijdelijk zijn er dan 'small acts of revenge': de kleine wraak van mama, zoals kin effe stevig vastpakken; nadrukkelijk zwijgen; lang negeren; onnodig hard kammen; in bed kwakken.

Deze kanten van 'parentificeren light' - de dialogen en de emoties - blijken razend complex wanneer je ze onder een vergrootglas legt. Ze vereisen bijvoorbeeld dat ouders enig zicht hebben op het kind - maar met paranoïde wanen heb je dat niet. Ook niet zo wanneer je wordt afgeleid door geldzorgen, of door nog drie kinderen, of migraine. Dus gaat het fout - en anderen moeten het overnemen - een weekeinde of structureel. Of je krijgt ruzie met de partner - want parentificatie- en ongehoorzaamheidsdialogen doen zich voor in slechte en in goede huwelijken, en bij ouders die het vroeger goed hadden even goed als bij ouders die het vroeger slecht hadden. En elke ouder heeft nu eenmaal een andere opvoeddiensregeling voor ogen - om nog maar te zwijgen over de stiefen en de exen met hun dienstregelingen.

En eeuwig en altijd bemoeit het kind zich er tegenaan: behulpzaam en bereidwillig, zoals de oudste dochter van mijn cliënte; bang en onwillig, zoals de jongste; of geërgerd, zoals het zootje van mijn vrienden.

'Alles wat fout kan lopen, loopt fout', zegt de wet van Murphy, en als dat ergens opgaat, dan wel bij het grootbrengen van kinderen.

Merkt u ook dat deze manier van denken u solidair maakt met ouders - en niet *ten koste van* het kind, maar via hen *ten bate van* het kind? En dat blameren niet aan de orde is?

Dan *lijkt* het of de contextueel therapeut en ik als ouderbegeleider op dezelfde stoel zitten, maar let op: parentificatie - óók de light-versie - hoort thuis in het denksysteem van Nagy, en 'ongehoorzaamheidsdialogen' horen thuis in de recent ontwikkelde ouderschapstheorie.

Er zijn beduidende verschillen tussen die twee manieren van denken over ouderschap, en ik neem er enkele door - als laatste argument om de term 'parentificatie' te vergeten.

Enkele verschillen tussen het contextueel denken van Nagy e.a. en ouderschapstheorie als uitgangspunt bij hulp voor ouders

In de praktijk loopt het meestal zo'n vaart niet met die verschillen, maar op de echt spannende momenten - wanneer een ouder fout handelt en wanneer een kind wordt overvraagd of in gevaar verkeert - dan komt het erop aan welk denkkader je kiest, en óók welke woorden. Die bepalen namelijk hoe je naar een situatie kijkt, hoe je denkt en hoe je straks handelt.

Het wezenlijke verschil

Het cruciale verschil is dat Nagy op zoek ging naar een algemeen geldende levensleer: 'a programmatic and prescriptive contribution to the art of living' (98) - oftewel 'voorschriften' voor de goede omgang van de generaties met elkaar. En dat ouderschapstheorie, zoals door mij uitgewerkt, niet *voorschrijvend* is, maar *beschrijvend* (Van der Pas, 2005, 2007). Geen levensleer voor ouders dus, maar een beschrijving voor hulpverleners van hoe 'ouders' overal en altijd te werk gaan bij het grootbrengen van kinderen, en waarom opvoedprocessen vaak goed lopen ondanks *ongunstige* omstandigheden of juist stagneren in gunstig ogende situaties. Aan deze beschrijvingen *vanuit het perspectief van de ouder* ontleent methodische ouderbegeleiding zijn theoretische en methodische uitgangspunten.

Een voorbeeld van een theoretisch uitgangspunt is dat de ouderrol onlosmakelijk hoort bij het ouderschap van onze cliënten⁹. Oudertaken kunnen worden overgenomen door anderen, of gedelegeerd. Een kind kan emotionele en praktische hand- en spandiensten verlenen, en oudertaken overnemen, maar het besef van verantwoordelijk-zijn voor het kind dat de ethische kern is van de ouderrol - dat overnemen *kàn* eenvoudigweg niet. Zeker het kind niet. Eenmaal ouder, kan de ouder er zich daar niet van ontdoen. Hij of zij kan zich niet meer *niet* verantwoordelijk voelen voor het kind. Het laat een ouder niet meer los - al zou men het als ouder soms willen wanneer het allemaal te veel wordt¹⁰.

Een voorbeeld van een methodisch uitgangspunt is dat elk oudercontact allereerst een 'goede ouder'-ervaring moet zijn. Je gaat er van uit dat de ouder klem zit tussen eisen die deze aan zichzelf stelt en wat daar in de praktijk van terecht komt. In het contact probeer je die klem open te krijgen. Ik geef een klein voorbeeld van het soort werk dat ik daarbij op het oog heb.

Spreekuurinterventie met een angstige moeder

Moeder komt met Jan van 2 jaar bij zich en Eline van 10 maanden vanwege de enorme jaloezie van Jan op Eline: 'Hij kan zo ontzettend kwaad op Eline worden. Hij slaat haar zelfs!' Als moeder daarover vertelt, lijkt ze minstens zo bezorgd over haar eigen agressieve impulsen als zoiets gebeurt. Heel even refereert ze aan een oudere broer die vroeger precies zo was. Ik ga daar niet op in en gelukkig gebeurt er een van die dingen waar ik altijd op hoopte.

Jan zit op de vloer een toren te bouwen en Eline kruipt in zijn richting. 'Gaat het nu gebeuren?' vraag ik aan moeder - om te voorkomen dat ze ingrijpt en om me solidair te tonen. En jawel: Eline duwt de toren omver, Jan geeft haar een stomp, Eline zet het op een krijsen, en moeder zegt geërgerd: 'Ziet u: dat bedoel ik!' Ze neemt Eline op schoot. Jan staat er beteuterd bij. Ik suggereer: 'Vraagt u Jan eens om mee te helpen zijn zusje te troosten. Geeft u hem maar uw zakdoek' - benieuwd wat er gaat gebeuren. Moeder doet het en Jan gaat meteen aan het werk met Eline - heel bekwaam - een minuutje later lacht ze weer. Moeder zegt zachtjes: 'Dus dat kan hij óók...' Ik heb de tegenwoordigheid van geest om te zeggen: 'Ja, dat heeft hij van u geleerd!' Ze trekt Jan naar zich toe.

De gevreesde afgang als moeder van een kleine geweldpleger werd onverwacht een 'goede ouder'-ervaring: haar Jan is géén rotjongen!

Napratend overpeinzen we dat Jan nog zó moet wennen aan een zusje dat sinds kort door zijn territorium struint, en nog helemaal leren hoe je dat hanteert. Even nieuw is het voor moeder dat de Jan, die zo lief was voor baby Eline (ja, veilig in de wieg), nu zo fel reageert op peuter Eline die zijn spel stoort. Ook moeder moet nog leren hoe je dat alles hanteert.

⁹ Zie ook het artikel in de congresmap uit 2006: 'Beseffen alle ouders wat verantwoordelijk-zijn voor een kind is?'

¹⁰ Ik realiseer me dat dit raakt aan de titel van de studiedag: 'Kinderen in de ouderrol'. *Niet* aan het onderwerp! Vanuit mijn optiek zou ik dus voor een ander woord kiezen, zoals 'overvraagde' kinderen.

Van Minuchin had ik geleerd hoe je door ter plekke te interveniëren in gezinsinteractie kernprocessen èn te pakken krijgt èn ten goede keert. Uit het werk van Fraiberg e.a. (1981)¹¹ heb ik later geleerd hoe je soms met een enkele zin ouders uit de gevarenzone helpt. Zodra bekleemde ouders zichzelf weer ervaren als de ouder die ze willen zijn, is de opvoedpuzzel van nu niet meer het onvermijdelijke gevolg van iets in hun jeugd, en al evenmin een voorspeller van later onheil. Dan *hoeft* oud zeer niet te worden opgedolven. Het is niet meer relevant. Het veranderen is begonnen. De toekomst ziet er al anders uit.

Afgeleide verschillen

Andere verschillen tussen het Nagyaanse denken en dat van methodische ouderbegeleiding zijn terug te voeren tot het verschil tussen Nagy zijn zoeken naar een voorschrijvende levensleer - voor *cliënten* - en ouderschapstheorie als niet-normatieve beschrijving van opvoedprocessen - voor *hulpverleners*. Ik geef drie voorbeelden.

- I - Het contextuele denken legt ethische verplichtingen bij ouder en kind - maar primair bij de ouder als de *minst* kwetsbare van de twee.
Methodische ouderbegeleiding verplicht hulpverleners om 'ouder' te definiëren als 'een persoon met een besef van verantwoordelijk-zijn'. Daarmee wordt juist de ouder de *meest* kwetsbare partij. Deze heeft zichzelf als het ware veroordeeld tot tekortschieten omdat 'verantwoordelijk-zijn voor een kind' immers niet haalbaar is.
- II - Intergenerationele ethiek veronderstelt dat ouder en kind 'gepast' aan elkaar geven en van elkaar ontvangen. Dit houdt hun relatie in balans.
Ouderschapstheorie veronderstelt dat ouders in balans blijven zolang ze zichzelf vsn tijd tot tijd als goede ouder ervaren - volgens de normen van hun eigen, veeleisende ouder-zelf. Wat het kind hun al dan niet geeft, speelt daarbij geen doorslaggevende rol.
- III - Aan het eind van zijn hoofdstuk over 'parentificatie' omschrijft Nagy het doel van hulp als het kind 'bevrijden' uit de greep van het geparentificeerd worden.
Vanuit ouderschapstheorie wil hulpverlening primair een 'goede ouder'-ervaring zijn en ouders *bevrijden uit hun tekortschieten*.

Denk bij dit laatste punt aan de moeder die ervoer dat haar Jan *geen* rotzakje was en zij dus *geen* slechte moeder. Meteen daarna was bespreekbaar hoe lastig de laatste ontwikkeling van Eline was voor Jan - en hoe ingewikkeld het goed hanteren van hun beider nieuwe ontwikkelingsfasen voor zichzelf. Het illustreert hoe cruciaal zo'n verschil kan zijn voor de hulpverlening. Want het lijkt een hoop theoretisch geneuzel, maar het gaat over keuzes: tussen het kind als meest kwetsbare partij, of de ouder? Staan ouders ethisch in het krijt, of staan ze ethisch onder druk? Is 'bevrijding van het kind' je eerste doel, of de ouder bevrijden middels een 'goede ouder'-ervaring? En in hun kern draaien deze keuzes om verschillende visies op ouders: de visie dat bij opvoed- en ontwikkelingsproblemen de blaam daarvoor bij ouders ligt en bij hun tekortschieten - bewust of onbewust, verwijtbaar of niet - en daartegenover de visie die suggereert dat dan óók de ouders zelf in nood verkeren en dat aandacht voor hun nood de kortste en efficiëntste weg is naar hulp voor het kind.

De term 'parentificatie' verwoordt de eerste visie. Het is in mijn ogen dan ook een riskant woord - en vooral bij overbelaste en overvraagde kinderen. Óók als 'parentificatie-light' nodigt dit woord de hulpverlener namelijk uit tot blaam*denken* richting ouders.

¹¹ Ook Selma Fraiberg was van psychoanalytischen huize, en zich bewust van de invloed die 'vroeger' kan hebben op ouderlijk gedrag. Zij ontwikkelde een vorm van ouderbegeleiding - 'psychotherapy in the kitchen' - die er allereerst voor zorgt dat ouders zichzelf weer een goede ouder weten. Soms wordt daarna inzichtgevend werk gedaan; heel vaak blijkt dat niet nodig.

Laatste stap en slot: naar het vergeetboek ermee!

Heel veel kinderen zijn overbelast en worden overvraagd - ik weet het - en heel veel ouders vertonen stom, crazy, fout gedrag. En soms heeft dat te maken met verouderde relationele richtlijnen uit hun jeugd. Maar helpt dan het begrip 'parentificatie' om de juiste toon te vinden in de ontmoeting met die ouders? Ik vrees het tegendeel. Het woord zelf, met de theoretische connotaties die ik daarnet noemde, werkt als een vrijbrief om - zoals Hargrave en Pfitzer het uitdrukken - van ouders te *verwachten* wat zij eigenlijk zouden moeten *krijgen*.

Daar komt bij ook u en ik allemaal nog wel ergens een oud, ongeschild appeltje hebben liggen... en dan is het zo verleidelijk en zo makkelijk ook om *ouders* te parentificeren. Als we niet uitkijken, doen we het precies zoals Nagy het omschrijft: '... lang opgekropt, onafgewerkt oud zeer wordt losgelaten op een ander - om alsnog terug te slaan' (p.152). Die ander is de ouder die in onze ogen een kwetsbaar kind gevangen houdt in de ouderrol.

Het P-woord

Blameer niet uzelf niet te streng wanneer u in deze valkuil stapt. Het woord 'parentificatie' graaft hem namelijk voor ons en je staat er met beide benen middenin vóór je het weet. Wel zou het helpen om dit P-woord in het vergeetboek te zetten waar ook de termen die ik eerder noemde al zijn terechtgekomen: Kanner's 'ijskastmoeder' (die met haar koele houding verantwoordelijk was voor het autisme van haar kind), en het 'psychosomatische gezin' van Minuchin (dat door de kinderlijke de kop in te drukken autonomie anorexie, diabetes en astma uitlokte). En nog zo'n paar: Fromm-Reichmann's 'schizofrenogene moeder' (wier rare communicatie haar tiener schizofreen maakte), en het 'structuurloze gezin' van Minuchin (dat kinderen delinquent maakte door onder anderen een vreemd communicatiepatroon).

Elk van deze ongelukkige termen ontstond èn uit gevoelens van onmacht bij ernstige problemen of aandoeningen van kinderen, èn uit onwetendheid over de dilemma's van hun ouders¹². Het effect ervan is telkens wéér gebrek aan mededogen jegens ouders. Naarmate een term méér kinderfenomenen wil verklaren, wordt dit effect sterker - en ons P-woord wil heel veel verklaren. In het vergeetboek ermee, dus.

Het zal eerst onwennig zijn. U zult het missen. Het is zo'n makkelijk woord om bij de hand te hebben. Maar het zal uw omgaan met overbelaste en overvraagde kinderen ten goede komen.

©Alice van der Pas 2009

Literatuur

- Boszormenyi-Nagy, I. en G.M. Spark (1973). *Invisible loyalties; reciprocity in intergenerational family therapy*. New York enz.: Harper & Row.
- Dix, Th. (1991). The affective organization of parenting: adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin* 110: 3-25.
- Fraiberg, S.; Adelson, E. & V. Shapiro (1975). Ghosts in the nursery; a psychoanalytic approach to the problems of impaired infant-mother relationships. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 14: 387-421.
Vertaald in: Van der Pas, 1996.

¹² Kanner zag niet dat de moeders van autistische kinderen 'ijzig' reageerden op het ontbreken van enige response bij hun kind; Minuchin zag niet dat de 'gesloten gelederen' van het gezin rond hun kind met een van die griezelige ziektes de normale reactie is in die situaties; Fromm-Reichmann zag niet dat een schizofreen kind bij moeders een onhanteerbare mengeling van emoties teweeg brengt, variërend van angst tot ergernis; Minuchin begreep niet dat het communicatiesysteem dat hij waarnam bij sterke verwaarlozing hoort: een boodschap kan maar twee betekenissen hebben: afwijzing of acceptatie. Dáároveň gaat elk gesprek, en nergens anders over.

- Hargrave, T.D. & F. Pfitzer [2003] (2005). *Ontwikkelingen in de contextuele therapie; de kracht van geven en nemen in relaties*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Michielsens, M.; Mulligen, W. van & Hermkens, L. (red.) (1998). *Leren over leven in loyaliteit - over contextuele hulpverlening*. Leuven / Amersfoort: Acco.
- Van Mierlo, F.; Michielsens, M.; De Buysser, M. & G. Rooijackers-Segers (1998). Passend geven en nemen: hulpverlening aan volwassenen die als kind werden geparentificeerd. In: Michielsens, M.; Mulligen, W. van & Hermkens, L. (red.) (1998). *Leren over leven in loyaliteit - over contextuele hulpverlening*. Leuven/Amersfoort: Acco. (pp. 81-107).
- Pas, A. van der (1996). *Ouderbegeleiding in optima forma. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 9*. Amsterdam: SWP ('Spoken in de kinderkamer' - pp. 64-94).
- Pas, A. van der (1974). *Vier grote gezinstherapeuten II. Ivan Boszormenyi-Nagy Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, 1974: 243. Later in: A. van der Pas e.a. (1973). *Gezinsfenomenen*. Alphen a/d Rijn: Samsom.
- Pas, A. van der [1996](2006). *Naar een psychologie van ouderschap. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 2*. Amsterdam: SWP (4e herziene druk).
- Pas, A. van der (2005). *Eert uw vaders en uw moeders; opvoedproblemen nader verklaard. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 3*. Amsterdam: SWP.
- Werner, E.E. & R.S. Smith (2001). *Journeys from childhood to midlife. Risk, resilience and recovery*. Ithaca and London: Cornell University Press.